NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL

# ESHQOBIL SHUKUR POETIKASIDA INDIVIDUAL OLAM MANZARASINING LISONIY-KOGNITIV IFODASI

**Ismailova Odina Rasuljonovna**
Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: odinaismailova84@gmail.com

***Annotatsiya:*** *Maqolada Eshqobil Shukur poetikasida individual olam manzarasining lisoniy-kognitiv ifodalanishi tahlil qilinadi. Muallif "meni", shaxsiy va tarixiy xotira, milliy-madaniy kod, folklor, metaforik tafakkur, rang semantikasining kengayishi hamda vaqt-makonning subyektiv tashkil etilishi shoir poetik olamini shakllantiruvchi omillar sifatida ko'rib chiqiladi. "Asorat", "Ozodlik", "Mengim momoning yo'qlovi", "Potini", "Chanqovuz", "Laylatul qadr" kabi matnlardagi lisoniy hodisalar asosida tarixiy-madaniy tajribaning shaxsiy ruhiy kechinmaga ko'chishi yoritiladi. Tahlil shoir individual olam manzarasi shaxsiy tajriba, kollektiv xotira va lisoniy ijodkorlik tutashuvida shakllanuvchi kognitiv-estetik tizim ekanini ko'rsatadi.*

***Kalit so'zlar:*** *individual olam manzarasi, kognitiv poetika, lisoniy shaxs, poetik tafakkur, tarixiy xotira, muallif "meni", milliy-madaniy kod, metafora, verbalizatsiya.*

## ЛИНГВОКОГНИТИВНОЕ ВЫРАЖЕНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ КАРТИНЫ МИРА В ПОЭТИКЕ ЭШКОБИЛА ШУКУРА

***Аннотация:*** *В статье рассматривается лингвокогнитивное выражение индивидуальной картины мира в поэтике Эшкобила Шукура. Авторское «я», личная и историческая память, национально-культурный код, фольклор, метафорическое мышление, цветовая семантика и субъективная организация времени и пространства анализируются как факторы формирования поэтического мира. На материале произведений «Asorat», «Ozodlik», «Mengim momoning yo'qlovi», «Potini», «Chanqovuz», «Laylatul qadr» раскрывается переход историко-культурного опыта в личное духовное переживание. Индивидуальная картина мира поэта определяется как когнитивно-эстетическая система, возникающая во взаимодействии личного опыта, коллективной памяти и языкового творчества.*

***Ключевые слова:*** *индивидуальная картина мира, когнитивная поэтика, языковая личность, поэтическое мышление, историческая память, авторское «я», национально-культурный код, метафора, вербализация.*

## LINGUO-COGNITIVE EXPRESSION OF THE INDIVIDUAL WORLDVIEW IN ESHQOBIL SHUKUR'S POETICS

***Abstract:*** *The article examines the linguo-cognitive expression of the individual worldview in Eshqobil Shukur's poetics. The authorial "I", personal and historical memory, national-cultural codes, folklore, metaphorical thinking, colour semantics, and the subjective organization of time and space are treated as factors shaping the poet's world. Works such as Asorat, Ozodlik, Mengim momoning yo'qlovi, Potini, Chanqovuz and Laylatul qadr show how historical-cultural experience is transformed into personal spiritual experience. The poet's individual worldview is interpreted as a cognitive-aesthetic system formed through the interaction of personal experience, collective memory and linguistic creativity.*

***Keywords:*** *individual worldview, cognitive poetics, linguistic personality, poetic thinking, historical memory, authorial "I", national-cultural code, metaphor, verbalization.*

### Kirish

Olamning individual manzarasi badiiy matnda borliqning oddiy nusxasi emas, balki muallifning shaxsiy tajribasi, xotirasi, qadriyatlari va estetik tanlovi orqali qayta tashkil etilgan subyektiv-kognitiv modeldir. Shu bois ijodkor poetikasini o'rganishda uning nimani tasvirlashidan tashqari, voqelikni qanday ko'rishi va umumiy madaniy tajribani qanday individuallashtirishi ham muhim. J.N.Maslova poetik olam manzarasini muallif subyektivligi, estetik tajriba va poetik til aloqasida shakllanuvchi kognitiv obyekt sifatida izohlaydi [3].

Eshqobil Shukurda tashqi voqelik ko'pincha ko'ngil, xotira va ruhiy tajriba orqali ichki olamga ko'chadi. Tarix, urush, vatan, diniy hodisa yoki xalqona marosim lirik subyekt bilan tutashganda yangi semantik mazmun kasb etadi. I.Ibragimova individual lisoniy manzaraning kognitiv va lingvistik imkoniyatlar bilan bog'liqligini, shoir konseptual

olamining individual til tanlovlarida namoyon boʻlishini qayd etadi [11]. Maqolaning maqsadi Eshqobil Shukur poetikasida individual olam manzarasining lisoniy-kognitiv shakllanishini muallif “meni”, xotira, milliy-madaniy kod va metaforik tafakkur misolida yoritishdir.

**Adabiyotlar tahlili**

Eshqobil Shukur ijodiga oid tadqiqotlarda shoir individual olamining turli qirralari yoritilgan. Qurdosh Qahramonov uning poetikasini “botiniy olam manzaralari”, koʻngilga evrilish va oʻzlikni izlash bilan bogʻlaydi [4]. N.Erkinova muallif ismi, pretsedent birliklar va individual assotsiatsiyalarning lingvopoetik faolligiga e’tibor qaratadi [9]. I.Ernazarova shoirning soʻz ijodkorligi, “singil” va “yashil” singari birliklarning individual semantik yukini tahlil qiladi [5].

S.Ergashova yoʻqlov, folkloriy stilizatsiya va qush ramzlarining vazifasini [6; 10], U.Abdurahmonova diniy-ma’naviy obrazlar hamda oy bilan bogʻliq individual nominatsiyalarni oʻrganadi [8; 14]. D.Muxammadiyev esa Eshqobil Shukurda metaforik holat butun matn kompozitsiyasini qamrab olishi mumkinligini “she’r-metafora” hodisasi bilan izohlaydi [12]. Ushbu qarashlar maqolada individual olam manzarasini bir butun kognitiv-lisoniy tizim sifatida tahlil qilish uchun asos boʻladi.

**Tadqiqot metodologiyasi**

Tahlilda tavsifiy, lingvopoetik, kognitiv-semantik, kontekstual va konseptual yondashuvlardan foydalanildi. Kontekstual tahlil birlikning poetik matndagi qoʻshimcha semasini, kognitiv-semantik tahlil borliqning qanday konseptuallashtirilishini, lingvopoetik yondashuv esa til birligining individual-estetik vazifasini aniqlashga xizmat qildi.

**Natijalar va ularning tahlili**

Eshqobil Shukur individual olam manzarasining asosiy markazlaridan biri muallif “meni”dir. “Asorat” she’rida Muhammad paygʻambar, Suvorov, Che Gevara, Robin Gud kabi nomlardan soʻng “Eshqobil qaytmadi hamon urushdan” [15, B. 335] mazmunidagi burilish yuzaga keladi. N.Erkinova shoir ismining bunday faolligini alohida lingvopoetik xususiyat sifatida qayd etadi [9]. “Eshqobil” bu oʻrinda biografik ism boʻlishdan chiqib, tarixiy hodisaning hozirgi ruhiyatda davom etishini ifodalaydi.

“Qaytmaslik” fazoviy harakatning inkori bilangina cheklanmaydi: urush tarixiy vaqt nuqtayi nazaridan tugagan, biroq uning asorati lirik subyekt ongida davom etadi. Qurdosh Qahramonov ham Eshqobil obrazining vaqt, yoʻqlik va xotira bilan bogʻliq semantik yukiga e’tibor qaratadi [4]. “Eshqobil emasman endi men” [15, B. 353] takrorida esa “men” oʻzgarmas avtoportret emas, oʻzini qayta anglaydigan refleksiv ong sifatida namoyon boʻladi.

Tarixiy va shaxsiy xotiraning tutashuvi “Ozodlik”da ham koʻrinadi. Usmon, Choʻlpon va Qodiriy nomlari qatagʻon xotirasini, Tohir va Zuhra esa an’anaviy sevgi mazmunini faollashtiradi [7; 9].

*Tohir Zuhrosini suygani kabi,*
*Men suymak istadim seni, Ozodlik. [9, B. 48]*

Bu yerda mavhum “ozodlik” tushunchasi hissiy tajribaga koʻchadi. Tohir va Zuhra nomlari sevgi hamda sadoqat haqidagi madaniy bilimni uygʻotsa, “seni” olmoshi Ozodlikni murojaat qilinadigan va seviladigan qadriyatga aylantiradi. Tarixiy-siyosiy mazmun shaxsiy kechinma bilan birlashadi.

Shaxsiy xotiraning poetik umumlashuvi “singil” birligida ham faol. I.Ernazarova bu birlik shoirning “ruhiy xotira”si bilan bogʻliq holda armon, gʻam va noziklik singari qoʻshimcha semalarni orttirishini koʻrsatadi [5]. Biografik yoʻqotish shu tariqa oʻquvchi uchun umumiy ayriliq tajribasini faollashtiruvchi belgiga aylanadi.

“Mengim momoning yoʻqlovi”da shaxsiy fojia folklor shakli orqali milliy tarixiy xotira bilan tutashadi. S.Ergashova she’rda yoʻqlov va yigʻi janri stilizatsiya qilinganini, surgun tufayli vatandan uzoqda jon berayotgan momo obrazi orqali ayriliq ifodalanganini koʻrsatadi [6].

*Goʻrim oʻz yuragimda,*
*Yurakda bordir Vatan. [15, B. 406]*

“Qabr – yurak – Vatan” birliklari bir mikromatnda tutashib, makonning odatiy semantikasini oʻzgartiradi. Qabr yakunni, yurak hayot va hissiyotni, vatan esa geografik makonni anglatadi; ularning yaqinlashuvi natijasida vatan ichki ruhiy makonga koʻchadi. Surgun jismoniy ajralishni bildiradi, ammo vatan bilan kognitiv aloqa yurakda davom etadi.

Folklor Eshqobil Shukurda tayyor bezak emas, tarixiy va ruhiy voqelikni anglash vositasidir. “Potini” bolalar oʻyinidagi jim turish qoidasi turgʻunlik davridagi ijtimoiy “gunglik” bilan yaqinlashtiriladi. Bandlar oxiridagi “Jim. Jim.” takrori oʻyin qoidasidan chiqib, tarixiy-ijtimoiy sukutning belgisi boʻlib qoladi [10; 15, B. 338–339].

“Chanqovuz”dagi “poʻlat til” va “havo soʻz” birikmalari [15, B. 360–361] ham predmetning individual qayta konseptuallashtirilishiga misoldir. N.Erkinova ularni chanqovuzning metall “tili” va ovoz hosil qilishda havoning ishtiroki bilan bogʻliq individual assotsiatsiyalar sifatida tahlil qiladi [9]. Xalq musiqa asbobi shu tariqa til va nutq hodisasi orqali yangidan anglanadi.

Shoir so‘z ijodkorligi “yashil” rang leksemasining semantik kengayishida ham namoyon bo‘ladi. I.Ernazarova “yashil”ning ohang, so‘z, tuyg‘u, havo, qush va yalov kabi birliklar bilan birikishini ko‘rsatadi [5]. Rang ko‘rish belgisidan chiqib, tovush, nutq va ruhiy holatga ko‘chadi.

“Yashil o‘lim” birikmasida bu semantik qayta qurish yanada keskin. N.Erkinova yashil qushlar, yashil bayroq va “ko‘karayotgan” tobut tasvirini abadiyat hamda ruhiy tirilish mazmuni bilan bog‘laydi [9]. “Yashil” ko‘karish va hayot, “o‘lim” esa yakun bilan aloqador; ularning birikishi o‘limning odatiy konseptual modelini qayta tashkil etadi.

Z.Kövecses metaforik modelning madaniy va individual omillar ta’sirida variantlanishini ta’kidlaydi [2]. Eshqobil Shukurda “vatan – yurak”, “umr – uy”, “ruhiy holat – qush”, “o‘lim – ko‘karish” munosabatlari individual poetik tajriba bilan uyg‘unlashadi.

D.Muxammadiyev Eshqobil Shukurda metaforik holat butun matn kompozitsiyasini qamrab olishini qayd etadi [12]. “Xaroba uy” obrazi odatda barqarorlikni bildiradigan uyga uchish va ko‘chish harakatini yuklab, “barqaror joy” semantikasini o‘tkinchi umr modeliga aylantiradi [1, B. 63; 12]. Predmetning odatiy xususiyati buzilishi orqali yangi ma’no ochiladi.

Diniy-ma’naviy qatlam ham shoir individual olamida ichki tajriba bilan bog‘liq. X.Nishonova shoir mansub ijodiy avlodda diniy qarashlarning poetik obrazlar tizimiga faol kirib kelishini ko‘rsatadi [13]. U.Abdurahmonova “Anjuman” va “Laylatul qadr”da Qadr kechasi, qaldirg‘och, banda va Yaratgan munosabatlari orqali ruhiy yangilanish mazmunining badiiy sintezini tahlil qiladi [8]. Bu matnlarda vaqt kalendar o‘lchovidan ko‘ra ruhiy holat bilan belgilanadi.

Vaqt va makonning subyektivlashuvi shoir poetikasining muhim xususiyatidir. “Asorat”da urush hozirgi ruhiy holatga ko‘chadi, “Mengim momoning yo‘qlovi”da geografik vatan yurak ichidagi makonga aylanadi, “Laylatul qadr”da esa tunning qimmati uning davomiyligi bilan emas, unda kechayotgan ruhiy o‘zgarish bilan o‘lchanadi. Natijada kalendar-xronologik vaqt bilan ruhiy-semantik vaqt farqlanadi.

Pretsedent birliklar ham katta fon bilimini ixcham shaklda faollashtiradi. N.Erkinova shoir she’riyatida Qur’on suralari, hadislar, maqollar, mashhur ibora va nomlarning poetik imkoniyatini ko‘rsatadi [7]. “Asorat”dagi tarixiy shaxslar qatorining Eshqobil ismi bilan yakunlanishi va “Ozodlik”da qatag‘on qurbonlari nomlarining Tohir-Zuhra obrazlari bilan bir matnga kirishi kollektiv xotira bilan individual hissiyot o‘rtasida dialog hosil qiladi.

Shu bois shoir poetikasidagi “men”, tarixiy ism, folklor shakli, vatan, rang, qush, uy yoki diniy birliklar alohida stilistik detallar emas. Ular tarixiy-madaniy tajribani shaxsiy kechinmaga aylantirish va borliqni yangi semantik munosabatlarda ko‘rish jarayonining tarkibiy qismlaridir.

**Xulosa**

Eshqobil Shukur poetikasidagi individual olam manzarasi shaxsiy ruhiy tajriba, kollektiv tarixiy-madaniy xotira va lisoniy ijodkorlikning o‘zaro aloqasida shakllanadigan kognitiv-estetik tizimdir. Muallif “meni” tarix, vatan, xotira va diniy tajriba bilan munosabat o‘rnatadigan semantik markaz sifatida namoyon bo‘ladi.

Tarix shoir matnida ruhiy asorat, ism, sukut, yurak yoki uy kabi konkret birliklarga ko‘chadi. Folkloriy shakllar zamonaviy tarixiy va ruhiy vaziyatni anglash vositasiga, rang va metaforik birliklar esa borliqni qayta kategoriyalash usuliga aylanadi. Vaqt va makon ham obyektiv koordinata bo‘lib qolmay, xotira, e’tiqod va kechinma ta’sirida psixologik-semantik mazmun kasb etadi.

Shu jihatlar Eshqobil Shukur individual olam manzarasining antropotsentrik, tarixiy-madaniy va metaforik tabiatini belgilaydi. Shoir umumxalq tilidagi birliklarni shaxsiy xotira, qadriyat va metaforik qayta ko‘rish orqali yangidan tashkil etadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Eshqobil Shukur. Yashil qushlar. – Toshkent: Yozuvchi, 1995.

2. Kövecses Z. Metaphor in Culture: Universality and Variation. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – P. 88–114.

3. Maslova J.N. Poeticheskaya kartina mira: metodologicheskoe obosnovanie // Voprosy kognitivnoy lingvistiki. – 2011. – № 1 (026). – S. 120–128.

4. Qahramonov Q. “Qushdan ildiz oldim qanotni guldan…” // O‘zbekiston adabiyoti va san’ati. – 2014. – № 16.

5. Ernazarova I.Sh. Muallif so‘z ijodkorligining lisoniy-kognitiv tahlili (Eshqobil Shukur ijodi misolida): Filol. fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss. – Samarqand, 2022. – B. 32–47, 103–125.

6. Ergashova S. Eshqobil Shukurning stilizatsiya xarakteridagi she’rlari tahlili // Volume. – 2023. – Vol. 2, Issue 11. – B. 53–63.

7. Erkinova N. Eshqobil Shukur she’riyatida pretsedentlik va uning sintaktik birliklar orqali ifodalanishi // Journal of Social Research in Uzbekistan. – 2023. – B. 17–22. DOI: 10.37547/supsci-jsru-03-02-03.

8. Abdurahmonova U.A. Eshqobil Shukur she’riyatida niyat va ixlos bilimi // Conference on the Role and Importance of Science in the Modern World. – 2024. – Vol. 01, Issue 10. – B. 150–154.

9. Erkinova N.E. Eshqobil Shukur she’rlarining lingvopoetik tadqiqi: Filol. fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoref. – Toshkent, 2024. – B. 11–12, 19, 24, 26, 48.

10. Ergashova S. Eshqobil Shukur ijodida qo‘llangan ramzlar va ularning turlari // Zamonaviy fan va tadqiqotlar. – 2024. – B. 586–592. DOI: 10.71337/inlibrary.uz.science-research.48130.

11. Ibragimova I.A. Poetik tafakkurning lisoniy reprezentatsiyalashuvi (XX asr o‘zbek she’riyati misolida): Filol. fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss. – Namangan, 2024. – B. 54–56.

12. Muxammadiyev D.A. Zamonaviy o‘zbek she’riyatida metaforik tafakkur tabiati (Eshqobil Shukur va Abduvali Qutbiddin she’rlari asosida): Filol. fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoref. – Toshkent, 2024. – B. 22–26.

13. Nishonova X. XX asr so‘nggi choragi o‘zbek poeziyasida poetik obraz tabiati // Xorijiy lingvistika va lingvodidaktika. – 2024. – № 2(3). – B. 219–225.

14. Abdurahmonova U.A. Eshqobil Shukur she’riyatida oy hayrati // Science Time Journal. – 2025. – 3(4). – B. 148–152. DOI: 10.66345/stj.v3i4.4574.

15. Eshqobil Shukur. Saylanma. – Toshkent: Adabiyot, 2025.